

A KÖZGAZDASÁGTAN KLASSZIKUSAI MAGYAR NYELVEN

AKÖZGAZDASÁGTAN az újabb tudományágak közé tartozik. Keletkezését sokan a XVIII. századba teszik. Ez nem egészen jogosult, mert közgazdasági kérdésekkel tudományos elmélyüléssel már régebben is foglalkoztak s különösen a pénzüleletnek már korábban is volt becses irodalma. És a XVII. században már a közgazdasági kérdéseknek átfogóbb szemléletével is találkozunk a francia, olasz, spanyol és angol merkantilisták, valamint az egykorú német kameralisták műveiben. Mind a merkantilisták, mind a kameralisták gyakorlati gazdaságpolitikai célkitűzéseket tartottak szem előtt és a gazdasági problémáknak elméletibb jellegű taglalásával csak annyiban törődtek, amennyiben azok a gazdaságpolitikai célkitűzések megértését, illetőleg megvalósításuk útjának kijelölését megkönnyítették. A merkantilisták gazdaságpolitikai célja az uralkodónak és az államnak gazdagítása volt. A kameralisták hasonló szempontokat tartottak szem előtt. Ez a cél később bővült, amennyiben a népet is belevonták abba a körbe, amelynek jólétét a közgazdaságtan fokozni igyekezett. Csupán a XVIII. századbeli francia fiziokraták előtt maradt háttérben ez a szempont. A fiziokraták természetfilozófiai alapon álltak, tudományukat, amely a gazdasági alapjelenségek megmagyarázását tűzte ki célul, a „természetes rend“ tudományaként jellemezték és filozófiai vonatkozásban szembehelyezték a Rousseau-féle társadalmi szerződéssel, amely szerint a társadalmi rend az emberi akarattól és elhatározástól függ. A fiziokraták azt vitatták, hogy létezik egy természetes rend, hogy az emberi közösségeket természeti törvények irányítják. Ez a kifejezésmód sokáig kísértett a közgazdaságtanban és sok félreértést okozott. Utóbb ugyanis a természetes renden az állami beavatkozástól való mentességet értették s ezt az elképzelt állapotot gondolkodásbeli segítőeszközként használták fel. Mindennemű állami beavatkozás hatását és célszerűségét ugyanis csak úgy lehet elbírálni, ha elgondoljuk, mi volna a helyzet ilyen beavatkozás nélkül? A szembeállítás mutatja meg, hogy az állami beavatkozás kívánatos-e vagy sem. Ilyen értelmezésben azonban a természetes rend még nem jelenti feltétlenül a kívánatos rendet. Voltak és vannak ugyan közgazdák, akik az ilyen értelmezésű természetes rendet az állami beavatkozások által kialakuló rend elé helyezték. E véleményükben adott helyzetek és körülmények vezeték őket, ami egyben azt is jelenti, hogy más helyzetekben és más körülmények között más felfogás is alakulhatott volna ki bennük. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a gazdasági kérdések elbírálásánál nem kizárólag a mennyiségi szempontoknak jut szerep. Így pl. világnézeti, nem pedig tudományos kérdés a jelenlegi és jövőbeli érdekeknek, egyének és tömegek érdekeinek, az egyének felett álló államnak vagy nemzetnek az egyének érdekeivel való szembeállítás, illetőleg az ellentétes érdekeknek rangsorolása.

A jelzett értékítéletek rangsora és így a gazdaságpolitikai célkitűzések tekintetében az emberiség felfogása folytonosan változik. A közgazdaságtan pedig alkalmazkodik a célkitűzések változásaihoz. Hivatása ugyanis nem csupán a gazdasági jelenségek közötti elméleti összefüggések feltárása, hanem az is, hogy a gazdasági természetű, de nem feltétlenül gazdasági eszmék által irányított célkitűzések megvalósítási módjait feltárja. Érhető, hogy megváltozott célok megvalósítása érdekében a közgazdaságtan másféle gazdaságpolitikai eszközöket javasol, mint régebben. A nagyközönség hajlamos arra, hogy e miatt a közgazdaságtani elmélet forradalmára következtessen, ami a közgazdaságtan régebbi művelői munkásságának lebecsülésével egyértelmű.

Merőben téves azonban ilyen forradalomról beszélni. Hogy eltérő célkitűzések megvalósításához eltérő eszközök szükségesek, önként értődik. A jogtudomány alapja a sajátos jogászai gondolkodásban,

nem pedig a tételes jogi megállapításokban áll. A közgazdaságtan alapja ehhez hasonlóan egy sajátos közgazdasági gondolkodás, amelynek formái egyaránt alkalmasak arra, hogy a legkülönbözőbb jellegű gazdasági rendszerekben lezajló cselekvések és történések összefüggéseit felderítsék és arra, hogy a legkülönbözőbb jellegű gazdasági természetű célkitűzések megvalósításának lehetőségeit feltárják és útjait kijelöljék. Kétségtelen, hogy a közgazdaságtan az utolsó évtizedek során elméleti vonatkozásban is rohamosan fejlődött. Ez a fejlődés azonban egy összefüggő folyamat, amely nem forradalmasította a közgazdaságtan tudományát, hanem csak tovább fejlesztette. Ezért elmélyíti az ismereteket, fokozza a tudást, ha időnkint visszanyúlunk azokra, akik a közgazdaságtan épületének alapjait rakták le, a közgazdaságtan ú. n. klasszikusaira, azokra, akik a XVIII. század végén és a XIX. század elején rendszerbe foglalták és tovább fejlesztették azokat a gazdasági ismereteket, amelyeket addig a merkantilisták, kameralisták és fiziokraták összehordtak.

Az 1940—1941. év a közgazdaságtan történeti fejlődése szempontjából fontos kettős évforduló: 1790-ben, 150 évvel ezelőtt halt meg Smith Ádám, a nagy skót bölcsele és közgazda, aki a közgazdaságtan első átfogó rendszerét megalkotta és aki a közgazdaságtan ú. n. klasszikus iskolájának megalapítójává vált. És 1841-ben, 100 esztendővel ezelőtt jelent meg List Frigyesnek, a nagy német közgazdának legjelentősebb munkája, amely a klasszikus közgazdaságtan elméleti alapjain állva, új gazdasági célkitűzéseket talált és megvalósításuk számára új eszközöket jelölt meg. List is felismerte a nemzetközi kereskedelem előnyeit s a vámvédelmet csak mint átmeneti segítséget követelte, hogy így a jelenben hozott áldozat árán a nemzet termelő erejét kifejlesszék, az elmaradt fejlődést gyorsan pótolják és a nagyobb, jövődöbéli jólétet, bár a jelen terhére, megvalósítsák. List Frigyes működésének e mellett nagy gyakorlati hatása is volt: tevékenységéhez fűződik Németország gazdasági egyesítése, a Német Vámegylet megalapítása. Tudvalevő, hogy Magyarországnak is nagy barátja volt. 1844-ben Magyarországon járt és a magyar közlekedésügyről írt emlékiratával a magyar közlekedési hálózat kiépítésének és a magyar közlekedési politikának irányelveit állapította meg és abban — noha tanulmányát Metternich kancellár megbízásából készítette el — a bécsi centralisztikus és Magyarország gazdasági fejlődését megakadályozni törekvő politikával szembe fordult.

Fontos évfordulókról a múlt felé fordulva szokás megemlékezni. Az említett kettős évforduló megérdemli ezt az elmélyülést. Mind a klasszikus közgazdaságtani iskolának, mind List Frigyesnek tanítása ma is élő valóság, nem mintha a tudományos megismerés működésük óta nem fejlődött volna, hanem azért, mert átfogó módon ők vázolták fel elsőként a sajátos közgazdasági gondolkodás irányelveit és ezek a gondolkodásbeli irányelvek mindennemű közgazdasági jellegű tudományos megfontolásnak ma is alapul szolgálnak. Munkásságukat a magyar tudományos világ a múltban is megbecsülte. List Frigyes könyvét már megjelenése után két évvel, 1843-ban lefordították magyarra, Smith Ádám és más közgazdasági klasszikusok műveit pedig a Magyar Tudományos Akadémia a legutolsó századforduló táján adta ki magyar fordításban. De mert a magyar közgazdasági nyelv csak újabban alakult ki mai formájában, a régebbi fordítások ma már nehézkes olvasmányok. Ezért rendkívül örvendetes elhatározása volt a Magyar Közgazdasági Társaságnak, hogy az idei kettős évforduló alkalmából négy közgazdasági klasszikusnak munkáját új, nyelviileg tökéletes fordításban kiadja. A fordításokat elkészítőiknek nevei fémjelezik: Éber Ernő, Horn József, Kislégi Nagy Dénes, Neubauer Gyula és Theiss Ede.

Smith Ádám lefordított nagy művének már címe is programot jelez: „Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól.. Ez a hatalmas munka 1776-ban jelent meg. Egy életműnek volt megkoronázása. Smith Ádám 1723-ban született és tanulmányai befejezése után soká egye-

temi tanárként működött. Morálfilozófiával, etikával, logikával és a filozófia más ágaival foglalkozott és csak éretten, külföldi utazások után, alkotta meg életének főművét, közgazdaságtani rendszerét. Tanításának alap-tétele, hogy „minden nemzet évi munkája az az alap, amelyből eredetileg az egy éven át felmerülő életszükségeket és kényelmi igényeket kielégítik és pedig mindenkor vagy ennek a munkának közvetlen termékeivel, vagy azzal, ami ezekért más nemzetektől megszerezhető“. Ha ezeknek a termékeknek mennyisége nagyobb, a nemzet minden életszükségletét jobban, ha kisebb, csak kevésbé jól tudja kielégíteni.

Amilyen egyszerűen hangzik ez a tétel, oly mértékű forradalmat jelentett a gondolkodásban annak idején. Jelentette annak a felismerését, hogy a jólét foka függ az emberi munka eredményességétől; ebből viszont egyben az is következik, hogy amennyiben a jólét fokozását minősítjük a legfőbb gazdasági célnak, örömmel kell üdvözlőnk minden olyan helyzetet és intézkedést, amely az emberi munka eredményességét fokozza. Természetesen megtörténhetik, hogy más jellegű célkitűzéseket előnybe helyezünk a fizikai jólét azonnali fokozódásával szemben. A Smith Ádám által kidolgozott közgazdasági jellegű gondolkodási séma azonban erre az esetre is érvényes, ha a végkövetkeztetések módosulnak is. Smith Ádám volt az is, aki rávilágított arra, mi biztosítja a gazdasági élet menetét, mi a gazdasági rend szervező eleme. Kortársa, Rousseau még a társadalmi szerződésre gondolt, amelynek mindenesetre van is jelentősége, ha olyként értelmezzük, hogy az embereknek rendelkezniök kell valamiféle belátással ahhoz, hogy az adott társadalmi rendbe, felül- és alárendeltségi viszonylatokba anarchiát teremtő ellenkezés nélkül beilleszkedjenek. Ez a beilleszkedés azonban csupán a gazdasági tevékenység kereteit állapítja meg. Smith Ádám volt az, aki rávilágított arra, hogy a gazdasági élet spontán szervezője az egyének önérdeke, amin mindenkinek az a törekvése értendő, hogy adott fáradsággal, áldozattal, költséggel a lehető legnagyobb előny elérésére törekedjék, illetőleg adott előnyt a legkisebb fáradsággal, áldozattal igyekezzenek elérni. Ez az elv minden racionális törekvés alapja. Smith Ádám talán nagyon messze ment akkor, amikor azt a látszatot keltette, mintha minden cselekvés mindenkor ezen elv szerint történe. Hagyományok, megszokások, etikai jellegű megfontolások, de az államnak parancsoló előírásai is gyakran ellenszegülnek az említett elv merev érvényesülésének és módosítják. De ezek csak módosító tények az alapjelenség mellett, amelyet Smith Ádám helyesen vázolt fel. Szem előtt tartása nélkül a gazdasági élet jelenségeit nem lehet megérteni és a felsorolt módosító tények hatásait felmérni. Kétségtelen ugyanis, hogy a módosító körülmények az említett elvnek, az ú. n. gazdasági főelvnek működését csupán korlátok közé szorítják, de nem szüntetik meg. Smith Ádám szerint a gazdaságossági főelv érvényesülése egyensúlyi helyzetet, harmóniát teremt. Ez a tétel minden közgazdasági megfontolásnak ma is alap-tétele. Közgazdasági jellegű változási folyamatok ugyanis emberi ésszel másként nem foghatók fel, csak két egyensúlyi helyzet közötti átmenetként. Smith Ádám mutatott rá arra is, hogy szorosan vett gazdasági szempontból a különféle egyensúlyi helyzetek közül azt keli a legmegfelelebbnek minősíteni, amely mellett a jólét a legnagyobb. A saját korára, különösen pedig saját korának Angliájára vonatkozólag a gazdasági szabadságban jelölte meg e cél elérésének legjobb eszközét. E megállapításával újabban sokan vitába szálltak. De nem veszik azt észre, hogy a gazdaságpolitikai megállapítások mindig korhoz kötöttek, míg az elméleti megállapítások koroktól függetlenek. Ha Smith Ádám gazdaságpolitikai megállapításait cáfolni kívánjuk, azt kell vizsgálnunk, hibásak voltak-e azok Smith Ádám

idejének Angliájára vonatkozóan? Smith Ádám gazdaságpolitikai tanításának helyességére vall, hogy Anglia hatalmas gazdasági fejlődése a XIX. század elején messzemenően egybeesik Smith Ádám gazdaságpolitikai irányelveinek követésével.

A közgazdaságtan kialakítása Smith Ádám mellett elsősorban Ricardonak köszönhető. Míg Smith Ádám az elmélet embere volt, addig Ricardo gyakorlati üzletember és mint az angol parlament tagja, gyakorlati gazdaságpolitikus. Számos gazdaságpolitikai és elméleti vonatkozású munkát írt. Főműve „A közgazdaság és adózás alapelvei” című könyve, amely 1817-ben jelent meg első ízben és amely most új magyar fordításban fekszik előttünk. Ricardo munkássága és művei rendkívül sok támadásnak álltak a középpontjában. Mégis határozottsággal állítható, hogy a sajátos közgazdaságtani gondolkodás kialakításának talán ő a legfőbb fejlesztője. Érdeklődésének középpontjában az a probléma áll, hogy az emberi munka termékei vagy — szavaival élve — „a föld termékei, mindazt amit belőle munka, tőke és gépek segítségével nyerünk”, miként oszlanak meg a termelésben résztvevő emberek, nevezetesen a föld tulajdonosai, a tőke tulajdonosai és a munkások között. Minduntalan utal arra, hogy egyik rétegnek csak a másik két réteg rovására juthat több, ha a termelés eredményét adottnak tekintjük. Kianalizálta azt, mi történne, ha a fejlődés minden külső befolyás nélkül zajlanék le. Egy sajátos deduktív, elvont okoskodási rendszert épített fel, illetőleg a logikai dedukció módszereinek a közgazdasági kérdésekre való alkalmazását dolgozta ki. Ez az eljárás lehetővé teszi bizonyos változások és fejlődési irányok hatásainak gondolkodásbeli követését. Tételeinek helyessége bizonyos mértékig független attól, hogy azokat az élet igazolta-e vagy sem. Ha az élet más jellegű fejlődést produkált, ez csak annak a jele, hogy megváltoztak azok az előfeltételek, amelyekből ő kiindult. Ha ugyanis a Ricardo-féle okoskodási rendszert ezekre az eltérő feltételekre alkalmazzuk, akkor már a valóságnak megfelelő kö/étkeztetésekre jutunk.

Ricardo rámutatott arra, hogy ha az önérdék érvényesülése gazdasági téren egyensúlyhelyzetet teremt is, ez mégsem jelenti azt, hogy különböző gazdasági csoportoknak nem lehetnének eltérő érdekei. Ugyanakkor rávilágított arra is, hogy a jövedelemmegoszlás nem fokozza a rendelkezésre álló jóságok mennyiségét, a tőkeakkumuláció viszont igen. Erre a tőkeakkumulációra annál is inkább szükség van, hogy ellensúlyozza a föld csökkenő hozadéktörvényének következményeit, amelyek miatt a növekvő népesség életszínvonalának a tőke megfelelő növekedése nélkül folytonosan alá kellene szállania.

Ricardo, valamint kortársa, az anglikán lelkész Malthus tanításai miatt neveztek soká a közgazdaságtant „dismal science”-nek: a kétségbeesés tudományának. Ez az iskola mutatott ugyanis arra rá, hogy a jólét emelésének vannak mennyiségi korlátjai, amely korlátok tágítása csupán időleges szűkítések útján lehetséges. A jobb jövőt csak úgy lehet előkészíteni, ha tőkeakkumulációról gondoskodunk, ennek azonban előfeltétele a jelenben való takarékoskodás, vagyis belenyugvás abba, hogy a jelenben kialakuló jólétszínvonal alacsonyabb legyen, mint az a termelés mennyiségi eredményei mellett tulajdonképpen szükséges volna. Ez a meglátás sincs máig megcáfolva és nem is cáfolható meg.

A Magyar Közgazdasági Társaság gondoskodott arról is, hogy Malthus-nak egyik fő műve, „A közgazdaságtan alapelvei” magyar nyelven megjelenjék. Malthus elsősorban népesedésmélete révén ismert. Ez az elmélet csak úgy, mint Ricardo tanításai, a gazdasági fejlődés mennyiségi korlátjaira utal. Határozottan deduktív jellegű tétele szerint az emberiség olyan fizikai tulajdonságokkal rendelkezik, hogy gyorsabban képes szaporodni, mint a rendelkezésre álló áru-, elsősorban pedig élelmiszermennyiség. Ha az emberiségnek ez a szaporodási tendenciája érvényesül, nyomornak kell keletkeznie. A maga elvontságában ez a tétel sincs máig megcáfolva. A valóságban persze Malthus következtetésének igazolására nem került

sor, főként az utolsó évszázad hatalmas technikai fejlődése következtében, de ugyanolyan mértékben azért sem, mert az emberiség szaporodása jóval kisebb arányú volt, semmint az elméletileg lehetséges volna. Így tehát az élet tulajdonképpen követte azt az irányelvet, amelyet Malthus a nyomor megelőzésére kitűzött.

A mai gazdaságpolitika és nemzeti célkitűzés szempontjából sem lehet Malthus tanításával szembehelyezkedni. Mert ha a nemzet erejének fokozása érdekében a népszám növekedését szükségesnek és kívánatosnak véljük, mindenkor szem előtt kell tartani a mennyiségi korlátokat. Számolnunk kell azzal, hogy a munkaképes korban lévők tevékenységének eredményei tartják el a munka nélkül élőket, a gyermekeket és az öregeket is. A jólét szempontjából nem közömbös, hogy mi a dolgozóknak és a munka nélkül élőknek számszerű aránya. Erre már Smith Ádám helyesen és bölcsen utalt. És az sem kétséges, hogy az új generációk munkába állítása csak akkor nem jár a fejenkinti nemzeti jövedelemnek, vagy — ha úgy tetszik — a munka eredményességének csökkenésével, ha gondoskodás történik a megfelelő tőkeakkumulációról, amelynek növekvő hozadéka a föld csökkenő hozadékának hatását ellensúlyozza. Ez a tanulása Ricardo és Malthus tételeinek.

A modern közgazdaságtan inkább angol, semmint német eredetű. A legújabb elmélet fejlődését azonban mégis elsősorban a német szellemnek köszönheti. A szociális szempontoknak előtérbe állítása, a történelem tanulságainak felhasználása, de a határhaszonelméletben csúcsosodó deduktív okoskodás továbbfejlesztése is mind elsősorban német eredetű, bár a tudományos fejlődés mindenkor nemzetközi és a legkülönbözőbb nemzetek fiai munkásságukkal kölcsönösen ösztönözik egymást. És a német szellem nem csupán az elméleti közgazdaságtannak, de a gyakorlati gazdaságpolitikának irodalmi megalapozását, valamint a gyakorlati gazdaságpolitikának konkrét fejlődését is hatalmasan előmozdította. Ebben a tekintetben List Frigyes nevéhez fűződik a legnagyobb hatás. 1841-ben jelent meg „A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere“ című könyve. Ennek előszavában azt mondja, hogy e könyvnek története fél életének is története. Egy francia szerző, Charles Rist, aki a közelmúltban a francia jegybank elnöke volt, azt mondja, hogy még több joggal lehetne azt állítani, hogy List könyve Németország történetét foglalja össze a XIX. század első négy évtizedében. Mert nem véletlen, hogy az első gazdasági rendszer, amely a nacionalizmus gondolatán nyugszik, egy olyan országban és egy olyan korban született meg, amely országnak és kornak vezető politikai eszméje nemzeti egységének megvalósítása volt. A klasszikus közgazdasági iskola azt tanította, hogy egy ország, csakúgy mint az egyén, akkor jár el legbölcsebben, ha szükségleteit mindig a legolcsóbban szerzi be, mert ez biztosítja az adott pillanatban a legnagyobb jólétet. List Frigyes az utóbbi tételnek helyességét elfogadta, de az egész problémát más síkra vitte át. Szerinte nem az a döntő fontosságú, hogy mi a nemzet jóléte az adott pillanatban, hanem inkább a jövőbe tekintett. A nemzet termelő erőkkel rendelkezik és e termelőerők kifejlesztése fontos feladata, mert ezáltal biztosíthatja jövőbeli hatalmát és népének jövőbeli nagyobb jólétét. E cél megvalósítására — List szerint — átmeneti áldozatok árán is törekedni kell. A védővám, amelynek szószólója lett, az átmeneti időben ily áldozatokat követel a nemzetől. De ezek az áldozatok a jövő szempontjából jó befektetéseknek bizonyulnak. Lehetővé teszik azt, hogy a gazdasági fejlődésük tekintetében elmaradt nemzetek utolérjék a haladottabb nemzetek gazdasági fejlődési fokát és ezáltal oly helyzetet teremtsenek, amelyben már megfelelő versenyviszonyok között vehetnek részt a nemzetközi cserében. List Frigyes tehát